

ภาษาไทย โบราณ เล่ม ๑

ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิต

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press

ภาษาไทยไขขาน

เล่ม ๓

ศาสตราจารย์พิเศษจ้านงค์ ทองประเสริฐ

ภาษาไทยไขขาน เล่ม ๓

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ

บรรณาธิการ : นายสุชนา ศิริธัญญกร

ตรวจรูปและเก็บบรรณ : นายสุชนา ศิริธัญญกร นางสาวสังเวียน พู่เพื่อง

นายณัฐวุฒิ วงษ์ภา

ออกแบบปก : นายพิจิตร พรหมลี

ศิลปะและรูปเล่ม : นายสมบุญ เฟ่งพิศ

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๕๒

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : มกราคม ๒๕๖๘

จำนวนพิมพ์ : ๕๐๐ เล่ม

จำนวนหน้า : ๕๐๒ หน้า

ลิขสิทธิ์ ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใด ๆ ของหนังสือเล่มนี้

นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ISBN : 978-616-618-066-4

จัดพิมพ์โดย : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓, ๒๔๘ ๐๐๐ ต่อ ๖๗๖๖

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์ ๐๓๕ ๒๔๘ ๕๕๕-๕๕, โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๕๕๕

คำนำสำนักพิมพ์ ครั้งที่ ๒

หนังสือ “ภาษาไทยไขขาน เล่ม ๓” นี้ เป็นหนังสือเพชรน้ำเอก ของ ศาสตราจารย์พิเศษจางค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต ที่ท่านได้รวบรวมข้อมูล และเรียบเรียงเพื่อออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ระหว่าง เวลา ๑๘ : ๔๐ – ๑๘ : ๔๕ น. ทุกวัน เว้นวันอาทิตย์ และวันธรรมสวนะ ประมาณ ๓-๕ นาที เพื่อประโยชน์เกี่ยวกับการเผยแพร่ความรู้ทางด้านภาษาไทย เพื่อ ประโยชน์ต่อประชาชนชาวไทยเพิ่มมากขึ้น ทำนองเดียวกับรายการ “ภาษาไทย ของเรา” ซึ่งเผยแพร่ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ทุก วันจันทร์ ยกเว้นวันธรรมสวนะ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นมา

เมื่อศาสตราจารย์พิเศษจางค์ ทองประเสริฐ ได้รับการติดต่อจากคุณ ดนัย ศรียาภัย อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ ขอให้จัดรายการภาษาไทยอีกสัก รายการหนึ่ง คล้าย ๆ รายการ “ภาษาไทยวันละคำ” ที่เผยแพร่ทาง สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง ๓ โดยให้ออกอากาศทุกวัน และเริ่มออกอากาศ เมื่อเดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นต้นมา เมื่อออกอากาศไปได้ ๑ ปี ก็ได้รับความสนใจจากผู้ฟังเป็นจำนวนมาก ซึ่งต่อมาได้ดำเนินการนำข้อมูลที่ได้เรียบ เรียงและส่งให้คุณเฉลิมศรี พูนเจริญ เป็นผู้บันทึกเสียงออกอากาศ และได้ ดำเนินการจัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ โดยมีคณะ บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น คุณดวงใจ (อารีย์) ชุ่มประเสริฐ เป็นต้น ดังปรากฏใน คำนำครั้งที่ ๑ และหนังสือต้นฉบับเล่ม ๓ คือชุดที่ ๔๖-๗๐ รวม ๒๕ ชุด ศาสตราจารย์พิเศษจางค์ ทองประเสริฐ ได้มอบให้แก่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเกือบ ๒๐ ปีแล้ว ดังจดหมายบันทึก เรื่องลิขสิทธิ์หนังสือ ฉบับลงวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓

เมื่อมหาวิทยาลัยได้จัดพิมพ์หนังสือ ภาษาไทยไขขาน เล่ม ๑ ในวาระ ศุภมงคล เนื่องในพิธีเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชานานาชาติ วันสำคัญสากลของโลก ครั้งที่ ๑๙ “พุทธวิถีสู่การสร้างควมไว้วางใจและสามัคคี” ซึ่งจะกำหนดจัด ระหว่างวันที่ ๑๘-๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๗ ณ อาคาร มวก ๔๘ พรรษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ผ่าน
มา ถือเป็นปฐมฤกษ์ โดยจะคงรูปแบบและเนื้อหาต้นฉบับไว้เหมือนเดิมทุก
ประการ เพื่อเผยแพร่ทั้งรูปแบบเล่มหนังสือ และ e-book เพื่อเป็นธรรม
บรรณการ อนุสรณ์มอบถวายแก่พระเถรานุเถระ คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่
พุทธศาสนิกชน ในพิธีเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชานานาชาติ วันสำคัญสากลของ
โลก ครั้งที่ ๑๙ ที่ผ่านมา และ ภาษาไทยไซ خان เล่ม ๓ นี้ ก็ได้ดำเนินการ
จัดรูปแบบและเนื้อหาต้นฉบับไว้เหมือนกับเล่มที่ ๑ ทุกประการ และภาษาไทย
ไซ خان เล่ม ๓ นี้ ก็ได้ดำเนินการจัดรูปแบบและเนื้อหาต้นฉบับไว้เหมือนกับ
เล่มที่ ๑-๒ ทุกประการ เพียงขยับเอาเชิงอรรถที่อยู่ท้ายในแต่ละชุดมาอยู่ใต้เลข
เชิงอรรถแทน

ขอขอบคุณและขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการบริหาร
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีพระปัญญาวัชร
บัณฑิต, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ เป็นประธาน และมีพระมหาขวัญ
ชัย ปุตตวิเสโส ผู้อำนวยการกองวิชาการ เป็นเลขานุการ รวมถึงคณะกรรมการ
ทุกรูปและทุกท่าน ที่ได้เมตตาอนุเคราะห์ให้สำนักพิมพ์ ดำเนินการพัฒนาและ
จัดพิมพ์ภาษาไทยไซ خانเล่ม ๓ จนเป็นผลสำเร็จ และขออนุโมทนาขอบคุณ
ศาสตราจารย์พิเศษจางค์ ทองประเสริฐ ที่ได้มอบต้นฉบับ “ภาษาไทยไซ خان เล่ม
ที่ ๑-๘” ซึ่งเป็นหนังสือที่ให้ความรู้ด้านภาษาไทยได้อย่างดียิ่ง หวังเป็นอย่างยิ่งว่า
“ภาษาไทยไซ خانเล่ม ๓”นี้ จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการทั้งการใช้ภาษาไทยที่
ถูกต้องและการฝึกการอ่านภาษาไทยได้อย่างชัดเจน แก่ประชาชนคนไทย
โดยทั่วไปสืบไป

(พระพรหมวัชรธีรจารย์, ศ.ดร.)

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำสำนักพิมพ์ ครั้งที่ ๑

ปัจจุบันการศึกษาเรื่องภาษาต่างๆได้รับความสนใจจากบุคคลทั่วไปอย่างกว้างขวาง ดังเห็นได้จากตามร้านหนังสือทั่วไป ได้มีตำราเกี่ยวกับการเรียนภาษาต่างๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่น ภาษาฝรั่งเศส นอกจากนี้ยังมีภาษาสเปน-โปรตุเกส อีกด้วย

ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์จำเป็นต้องติดต่อสัมพันธ์กันมากขึ้น ด้วยเหตุผลนานาประการ ตั้งแต่เรื่องธุรกิจการค้า เรื่องการท่องเที่ยว และเรื่องการศึกษาวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ

แต่น่าเสียดายว่าภาษาไทยกลับได้รับความใส่ใจไม่มากเท่าที่ควร อาจจะเป็นเพราะถือว่าเป็นภาษาของเราเอง อย่างไรก็ตาม เราทราบดี และใช้เป็นอยู่แล้ว

ความคิดเลียดังกล่าวทำให้คนไทยรู้จักภาษาไทยและ “ใช้ภาษาไทย” ด้วยประสิทธิภาพลงอย่างน่าห่วงใย ดังเห็นได้จากวงการสื่อสารมวลชนไทย นับตั้งแต่หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร แม้กระทั่งรายงานข่าวทางโทรทัศน์ก็ยังผิดพลาดคลาดเคลื่อนอยู่กลาดเกลื่อน

ผิดตั้งแต่การอ่านออกเสียง การใช้คำผิดความหมาย การใช้คำฟุ่มเฟือย การเว้นวรรคตอนผิด รวมไปถึงการสะกดผิด ทั้งที่เป็นภาษาพื้นๆ แทบทั้งสิ้น

จึงนำตั้งคำถามว่าเกิดอะไรขึ้นกับคนไทยที่ใช้ภาษาไทย

ด้วยความปรารถนาที่จะเห็นคนไทยใช้ภาษาไทยได้ถูกต้อง สละสลวย บริษัท ต้นอ้อ ๑๙๙๙ จำกัด จึงได้ขออนุญาตท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต ผู้เชี่ยวชาญเรื่องอักขรศาสตร์ จัดพิมพ์ “ภาษาไทยไขขาน” เพื่อเผยแพร่เป็นหนังสือคู่มือศึกษาภาษาไทย

(๕)

หนังสือชุด “ภาษาไทยไซ خان” นี้ นอกจากจะให้หลักเกณฑ์การใช้ภาษาที่ถูกต้องครบถ้วนแล้ว ยังให้ความรู้อันเป็นที่มาของคำ - สิ่งของรวมทั้งสถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับถ้อยคำที่ยกมาบรรยายอีกด้วย

หนังสือ “ภาษาไทยไซ خان” นี้เป็นชุดต่อเนื่องมาจากชุด “ภาษาของเรา” ที่ทางบริษัท ต้นอ้อ ๑๙๙๙ จำกัด ได้จัดพิมพ์ไปแล้ว ซึ่งทางบริษัทฯ ถือว่าหนังสือชุดดังกล่าวนี้เป็น “ชุดทรัพยากรอักษรศาสตร์” ที่ควรค่าแก่การ “ชุดค้น” อย่างยิ่ง

บริษัท ต้นอ้อ ๑๙๙๙ จำกัด

คำนำ ครั้งแรก

การศึกษาภาษาไทยในปัจจุบันตกอยู่ในภาวะวิกฤติจนเป็นเรื่องที่น่าห่วงใยอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะคนไทยเป็นจำนวนมากไม่ได้ให้เกียรติแก่ภาษาไทยซึ่งเป็นภาษาพ่อภาษาแม่ของเรา ดังเราจะเห็นได้ว่า คนในสมัยปัจจุบัน โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับการศึกษาคอนข้างดิมักนิยมพูดไทยปนฝรั่งหรือฝรั่งปนไทยอยู่เสมอ คล้ายกับนึกหาคำไทยไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าได้พบกับผู้หลักผู้ใหญ่ที่ไปอยู่เมืองนอกนานๆ มักจะนิยมพูดภาษาไทย ไม่ต้องมีภาษาฝรั่งปนโดยไม่จำเป็น การที่คนมีความรู้หรือไปเรียนในต่างประเทศมาบ้างนิยมพูดฝรั่งแกมไทยเพื่อแสดงว่าตนได้เคยผ่านเมืองนอกมาแล้ว ทำให้เกิดเป็น “ค่านิยม” ที่คนรุ่นใหม่ แม้จะไม่เคยไปเรียนเมืองนอกเลยก็พยายามพูดไทยปนฝรั่งบ้าง เพราะรู้สึกโก้ดี แม้แต่จะเดินไปไหนมาไหนกับฝรั่งพูดผิดๆ ถูกๆ บ้าง ก็รู้สึกภาคภูมิใจเหลือเกิน

นอกจากนี้ การศึกษา “ภาษาไทย” ในโรงเรียนและสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ก็มีได้กวัดขันและส่งเสริมภาษาไทยมากนัก แม้จะมีคณะครูอาจารย์หรือนิสิต นักศึกษา นักเรียนรวมกลุ่มกันตั้ง “ชมรมภาษาไทย” หรือ “ชุมนุมภาษาไทย” บ้างแต่ก็เป็นส่วนน้อย ไม่ค่อยได้รับความสนใจเท่าที่ควร

ข้าพเจ้ารู้สึกชื่นชมต่อกรมประชาสัมพันธ์ตั้งแต่สมัยพลตรีประกอบ จารุมณี เป็นอธิบดีแล้ว ที่ท่านได้จัดให้มีการบรรยายรายการ “ภาษาของเรา” โดยเชิญข้าพเจ้าเป็นผู้บรรยายประจำในรายการนี้ เดิมก็เพียงสัปดาห์ละ ๑๕ นาทีเท่านั้น ต่อมาก็ขยายเป็น ๒๕-๓๐ นาที และอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์คนต่อๆ มาจนกระทั่งอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์คนปัจจุบัน คือ นายชั้น พูลสมบัติ ก็ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดีตลอดมา

นอกจากจะบรรยายในรายการ “ภาษาของเรา” แล้ว ต่อมากรมประชาสัมพันธ์ก็ได้จัดให้มีรายการ “ภาษาไทยไขขาน” เพิ่มอีกรายการ

หนึ่ง โดยขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้บรรยายทุกวัน วันละประมาณ ๕ นาที ทั้งนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่ารายการเกี่ยวกับภาษาไทยได้รับความนิยมจากครูอาจารย์ นิสิต นักศึกษา นักเรียน ภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปมากยิ่งขึ้น

ต่อมา คุณจิตต์ แพรวพานิช แห่งสำนักพิมพ์แพรวพินยา ได้ขอนำต้นฉบับ “ภาษาของเรา” ไปจัดพิมพ์ได้เพียง ๑๐ ชุด และ “ภาษาไทยไซ خان” ได้เพียงชุดเดียว คุณจิตต์ แพรวพานิชก็ถึงแก่กรรม การจัดพิมพ์หนังสือเหล่านี้จึงได้หยุดชะงักลง

ผู้ที่ทำให้การจัดพิมพ์หนังสือชุด “ภาษาของเรา” และ “ภาษาไทยไซ خان” กลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาอีกครั้งก็คือ คุณวิมล ไทรนันทน์ แห่งบริษัท ต้นอ้อ ๑๙๙๙ จำกัด ซึ่งได้ไปติดต่อกับข้าพเจ้าที่ราชบัณฑิตยสถานเพื่อขอจัดพิมพ์หนังสือของข้าพเจ้าทั้งหมด ข้าพเจ้าเมื่อได้ทราบความปรารถนาดีของคุณวิมล ไทรนันทน์แล้ว ก็ยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ด้วยความเต็มใจ และต้องขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ในการจัดพิมพ์ตามระบบคอมพิวเตอร์นี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณทีมงาน กราฟฟิค อาร์ต เมกเกอร์ เป็นอย่างสูงที่กรุณาจัดพิมพ์ให้อย่างประณีต และช่วยพิสูจน์อักษรตลอดจนกรุณาทำเชิงอรรถให้โดยตลอด ทำให้หนังสือ “ภาษาไทยไซ خان” มีค่าและน่าอ่านยิ่งขึ้น

“ภาษาไทยไซ خان” ชุดนี้นับเป็นชุดที่ ๓ แล้ว และจะมี “ชุดที่ ๔, ที่ ๕ ...” ออกตามๆ กันมาในเร็วๆ นี้

ข้าพเจ้าคิดว่า “ภาษาไทยไซ خان” คงจะอำนวยประโยชน์ให้แก่ผู้ที่ได้อ่านหนังสือนี้บ้างไม่มากนักน้อย ถ้าจะมีความดีใด ๆ เกิดจากหนังสือชุดนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศให้แก่ครูอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ในด้านต่างๆ แก่ข้าพเจ้า จนสามารถนำความรู้เกี่ยวกับภาษาไทยมาเผยแพร่ให้แพร่หลายได้ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ถ้าหากจะมีอะไรขาดตก

(๘)

บกพร่องอยู่บ้าง ข้าพเจ้าขอรับผิดชอบแต่ผู้เดียวและขออภัยไว้ ณ โอกาสนี้
ด้วย.

(นายจำนงค์ ทองประเสริฐ)

เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน และสมาชิกวุฒิสภา

๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐

สารบัญ

คำนำ		(๑)
สารบัญ		(๙)
ชุดที่ ๔๖	ออกญา-ออกพระ, ในหลวง-ในกรม, การเรียกพระนามพระเจ้าแผ่นดิน	๑
ชุดที่ ๔๗	มหाराช, ก่อน-หลัง, หน้า-หลัง, ฉกาจ-ฉกรรจ์, สาส์-สากรรจ์	๑๘
ชุดที่ ๔๘	อักษรคุณธ์, ลูกวัง-ศิลาแลง, สัปหรือ-ฉาปนกร, จะจะ	๓๖
ชุดที่ ๔๙	พุลกระหม่อม-พุลกระหม่อม,ราชประดิษฐ์-ราชบพิธ, ๕๑ บพิตร, ฐานานุกรม	
ชุดที่ ๕๐	ฐานานุกรม (ต่อ), ฐานันดร ฐานันดรศักดิ์,	๖๙
ชุดที่ ๕๑	ฐานันดร ฐานันดรศักดิ์ (ต่อ),	๘๗
ชุดที่ ๕๒	การเขียนคำว่า “คลินิก”, การลากเข้าความ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๑๐๕

ชุดที่ ๕๓	ปฐวี-ปถวี, มโน, คำว่า “มนุษย์”, จะเข้ จระเข้-ตะเข้, เบญจ-	๑๒๓
ชุดที่ ๕๔	ฟ้า, ปราจีน-ปัจฉิม-ประจิม, นคร-เมือง-บุรี-ธานี, เมือง-คาม-นิคม-ชนบท	๑๓๙
ชุดที่ ๕๕	มินหม้อดินหม้อ, สัตว์โลก-สัตว์โลก, สัตว์วิทยา, กะโหลก-กะลา-กะลา, สังวร-อวรณ์	๑๕๗
ชุดที่ ๕๖	ชนชั้น-ชั้นชน, ชั้นชนกรรมาชีพ-ชั้นชนบุรุษวิธ, ทุนนิยม	๑๗๑
ชุดที่ ๕๗	แรงงาน-กรรมกร, แรงงานสัมพันธ์-แรงงานเด็ก, ศัพท์เกี่ยวกับแรงงาน	๑๘๗
ชุดที่ ๕๘	อ่าว-แหลม, แหลม, เกาะภูเขา	๒๐๒
ชุดที่ ๕๙	ภูเขา, แพนน้ำแข็ง, ธารน้ำแข็ง	๒๑๙
ชุดที่ ๖๐	จันทรูปราคา-สุริยูปราคา, พายุดีเปรสชัน, ใต้ฝุ่น, ไซโคลน, เฮอริเคน-ทอร์เนโด, ลมพายุ	๒๔๗
ชุดที่ ๖๑	ลม	๒๓๐
ชุดที่ ๖๒	คำไทย-มลายู, คำบาลีสันสกฤตในภาษามลายู, คำไทย-มลายู, ทูเรียน-กุหลาบ	๒๙๔

(๑๑)

ชุดที่ ๖๓	พระราชสาสน์-พระราชสาสน์, กำหนดการ-หมายกำหนดการ, รถยนต์-รถยนต์, คำไทย-มลายู, พันดู	๓๑๓
ชุดที่ ๖๔	โต้หลัง, ตน-ตวน-ตณู, โต๊ะ-ดะโต๊ะ, ปากีสถาน,	๓๓๔
ชุดที่ ๖๕	ฉั่น-ฉั่นท์, สมาน, ข้าวสาร ๕% ข้าวสาร ๑๐๐%, สำนวนฝรั่งในภาษาไทย, เอ๊ะๆ	๓๔๘
ชุดที่ ๖๖	บุหงา, จุติ-ปฏิสนธิ, คำพังเพย, รูปประโยคภาษาไทย, เค้น-เคล้น	๓๖๕
ชุดที่ ๖๗	ตาซัง-ตราซัง, ตจิด-ตะแหง่ว, อุทาหรณ์-อุทธาหรณ์ ทอด-ทิ้ง, เลือกที่รัก มักที่ซัง	๓๘๓
ชุดที่ ๖๘	สมพงษ์-หงษ์, การจับบวช-ลากเข้าวัด, การใช้ไม้ตรีกับคำที่มีใช้อักษรกลาง, การใช้ไม้ตรีผิดที่, ค้อน-ซ้อม	๓๙๙
ชุดที่ ๖๙	ปกริณำพจนานดธ์	๔๒๑

(๑๒)

ชุดที่ ๗๐

การเฉลิมพระนาม “มหाराช”,
ชื่อสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา,
พระบรมราช-พระบวรราช,
หินงอกหินย้อย

๔๓๙

ดรรชนี

๔๕๗

ภาษาไทยไขขาน

ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

ระหว่างเวลา ๑๘:๔๐ - ๑๘:๔๕ น.

ทุกวัน เว้นวันอาทิตย์กับวันธรรมสวนะ

ชุดที่ ๔๖

๑. ออกญา-ออกพระ เวลาเราอ่านประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา มีคำที่เกี่ยวกับบรรดาศักดิ์ที่เราสงสัยกันอยู่คำหนึ่ง ก็คือคำว่า “ออก” ที่นำหน้าบรรดาศักดิ์ เช่น “ออกญาออกพระ ออกหลวง ออกขุน” นั้นมีความหมายหรือความเป็นมาอย่างไร ข้าพเจ้าได้เคยถามอาจารย์ทางประวัติศาสตร์หลายท่านแล้ว แต่ก็ยังไม่มีใครให้คำตอบที่น่าพอใจได้

ชุดที่ ๔๖

๒

เมื่อเร็วๆ นี้ข้าพเจ้าได้รับหนังสือ ซึ่งพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหลวงสวัสดิ์ศาสตรพุทธิ (สวัสดิ์ สุมิตร) จากคุณนายถนอมศรี สุมิตร ภรรยาของท่าน ข้าพเจ้าได้พบคำตอบที่ข้าพเจ้าสงสัยมานานแล้ว เป็นคำอธิบายที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตอบพระอินทรมนตรีศรีจันทรกุมาร ซึ่งเป็นบิดาของคุณนายถนอมศรี นั่นเอง

ในเรื่องนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายไว้ดังนี้ :

“คำ “ออก” นั้น เห็นจะเป็นภาษาเขมร แต่ตัวศัพท์ “ออก” จะแปลว่าอะไร ฉันไม่ทราบแน่ และไม่มีหนังสือพจนานุกรม หรือผู้รู้ภาษาเขมรที่จะสอบถามในเวลาเขียนคำตอบนี้ ได้แต่สันนิษฐานว่าที่ใช้คำ “ออก” นำหน้าบรรดาศักดิ์ นั้น น่าจะใช้เป็นประเพณีมาแต่ครั้งเขมรยังปกครองอาณาเขตละโว้ทางฝ่ายใต้ บางที่จะตั้งแต่มอญในเมืองละโว้ ซึ่งเป็นเมืองหลวง เพราะฉะนั้น เมื่อไทยลงมาตั้งเป็นอิสระ ณ เมืองสุโขทัย จึงไม่ปรากฏว่าเอาคำ “ออก” ไปใช้เป็นยศ แต่พวกไทยที่ลงมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ข้างใต้แต่ก่อนตั้งกรุงสุโขทัย เช่น พวกไทยที่มาอยู่ ณ เมืองอุททอง คู่กับ

ประเพณีเขมร ครั้นได้เป็นใหญ่ ณ กรุงศรีอยุธยา รับเอา ประเพณีเขมรมาใช้โดยมาก คำว่า “ออก” จึงมาเป็นยศศักดิ์ ของไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา

“พิจารณาดูระเบียบยศข้าราชการไทยที่ปรากฏ อยู่ในทำเนียบศักดินาครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ บรรดาศักดิ์ขุนนางชั้นสุดเป็น “เจ้าพระยา” มีแต่ ๕ คน คือ “เจ้าพระยามหาอุปราช” (ซึ่งเข้าใจว่ามาเปลี่ยนเรียก เป็น “สมเด็จพระเจ้าพระยา” เมื่อขึ้นหลัง) คน ๑ เจ้าพระยาจักรี ที่สมุหนายก หัวหน้าข้าราชการพลเรือน คน ๑ เจ้าพระยาอัคร-มหาเสนาบดี สมุหกลาโหม หัวหน้าข้าราชการฝ่ายทหาร คน ๑ เจ้าเมืองเอก คือ เจ้าพระยาพิษณุโลก คน ๑ กับ เจ้าพระยาณรงค์รัศมีธรรมราช อีกคน ๑ รองจาก ๕ ตำแหน่งนี้ลง ไปเป็น “ออกญา” เช่น เสนาบดีชั้นจตุสดมภ์ กรมเมือง กรมวัง กรมพระคลัง (ภายหลังมาเปลี่ยนเป็นเสนาบดีกระทรวงการ ต่างประเทศ) กรมนา เป็นต้น ต่อนั้นลงมา ข้าราชการที่เป็น เจ้ากรมใหญ่ (ชั้นอธิบดี) และเจ้าเมืองชั้นเมืองโทและเมืองตรี ก็มีบรรดาศักดิ์เป็น “ออกญา” ทั้งนั้น (บรรดาศักดิ์ “พระยา” พบในทำเนียบแต่พระยารามจตุรงค์ จางวาง กรมอาษา ๖ เหล่า คนเดียวเห็นได้ว่าเป็นแทรกลงต่อชั้นหลัง) ที่จริงเมื่อ

สมัยกรุงศรีอยุธยาชั้นต้น ขุนนางผู้ใหญ่ใช้บรรดาศักดิ์ “ออกญา” อย่างเขมรทั้งนั้น

“แต่คำ “ออก” นั้น ตามทำเนียบครั้งสมเด็จพระ-บรมไตรโลกนาถใช้ลงมาถึงออกพระ ออกหลวง และออกขุน แต่ประหลาดอยู่ที่ใช้แต่บางตำแหน่ง นอกจากนั้น เป็น พระ หลวง ขุน ไม่มีคำ “ออก” นำหน้าเป็นพื้น จะเป็นด้วย เหตุใด ได้ทูลปรึกษาสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระดำริเห็นมีเค้าแต่ว่าบรรดาศักดิ์ชั้น พระ หลวง ขุน ที่มี “ออก” เพิ่มเข้าข้างหน้า ศักดิ์สูงกว่า พระ หลวง ขุน ที่ไม่มี คำ “ออก” นำ ชื่อขุนนางชั้นพระ หลวง ขุน ที่มี “ออก” นำ ยัง ใช้มาถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อแต่งทูตไปเมือง ฝรั่งเศส ตัวราชทูต (คือ โกษาปาน) เป็น “ออกพระวิสุทธสุนทร” อุปทูตเป็น “ออกหลวงบวรเสนาหา” ตรีทูตเป็น ออกขุน (หรือ ออกหลวง จำไม่ได้แน่) กัลยาณราชไมตรี ดังนี้ แต่มาถึง สมัยกรุงรัตนโกสินทร์เลิกใช้คำ “ออก” ในยศศักดิ์ จะเลิก มาแล้วแต่ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาก็คงเป็นได้

“ยศที่ใช้คำ “ออก” นำชื่อยังใช้ในประเทศกัมพูชาอยู่ จนทุกวันนี้แต่ดูเหมือนจะเป็นแต่เสนาบดีมียศเป็น “ออกญา” ชั้นรองออกญาลงมาเป็น พระยา พระ หลวง เหมือนอย่างแบบไทย”

ถ้าถือตามที่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้นี้ ลำดับยศบรรดาศักดิ์ก็คงจะเป็นดังนี้ คือ สมเด็จพระเจ้าพระยา-ออกญา-พระยา-ออกพระ-พระ-ออก หลวง-หลวง-ออกขุน-ขุน ตามลำดับ.

๒. ในหลวง-ในกรม คำที่มีปัญหาอีกคำหนึ่งก็คือ คำว่า “ในหลวง” กับคำว่า “ในกรม” ซึ่งมีบางท่านสงสัยว่าทำไม จึงต้องเป็น “ใน” ด้วย น่าจะเป็น “นายหลวง-นายกรม” มากกว่า

เรื่องนี้ก็เช่นเดียวกัน สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายตอบปัญหาพระยาอินทรมนตรีศรี-จันทระกุมาร (Francis H.Giles) และเจ้าภาพได้ตีพิมพ์ไว้ในหนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหลวงสวัสดิ์ สารศาสตรพุทธิ ดังนี้ :

“คำ “ใน” นั้น หมายความว่าตรงข้ามกับคำ “นอก” คำว่า “หลวง” นั้น โดยลำพังคำชั้นเดิมหมายความว่า “ใหญ่โต” ดูเหมือนจะตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Great เป็นคุณศัพท์ Adjective สำหรับประกอบกับคำอื่นที่เป็นนามศัพท์

ยกตัวอย่างดัง “เขาหลวง” หมายความว่า ภูเขาที่สูงใหญ่กว่าเพื่อน “บางหลวง” หมายความว่า คลองต้นที่ใหญ่ยาวยิ่งกว่าเพื่อน “เมืองหลวง” หมายความว่า เมืองใหญ่ที่เป็นราชธานี “วังหลวง” หมายความว่า วังที่เป็นใหญ่ (อันเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน) คำ “กรม” นั้น หมายความว่า คนหมู่หนึ่งซึ่งจัดให้มีผู้บังคับบัญชาต่างหาก เช่น “กรมทหารมหาดเล็ก” “กรมช่างสิบหมู่” และ “กรมอาลักษณ์” เป็นต้น คล้ายกับคำ Department หรือ Regiment ในภาษาอังกฤษ แต่ไทยเรียกว่า “กรม” ทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ถึงกระทรวงเสนาบดีแต่โบราณก็เรียกว่า “กรม” เช่น “กรมเมือง” “กรมวัง” “กรมคลัง” และ “กรมนา” เพิ่งเรียกว่า “กระทรวง” ในรัชกาลที่ ๕ แต่ที่เอาคำ “หลวง” ประกอบกับคำ “ใน” ใช้เป็นนามศัพท์เรียก “พระเจ้าแผ่นดิน” และเอาคำ “กรม” ประกอบกับคำ “ใน” เป็นนามศัพท์เรียก “เจ้านาย” ซึ่งมีพระยศเป็นเจ้าต่างกรม เคยเห็นแต่ในหนังสือแต่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้

“มูลเหตุที่เกิดคำ “**ในหลวง**” และ “**ในกรม**” มีเค้าเงื่อนอยู่ในพงศาวดารพอจะคิดวินิจฉัยได้บ้าง จะกล่าวอธิบายคำ “**ในหลวง**” ก่อนดูเหมือนมูลจะมาแต่วิธีปกครองของไทยตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ อาสกุล Family เป็นหน่วยเรียกว่า “**ครัว**” หรือ “**ครัวเรือน**” เหตุใดจึงเอาคำ “**ครัว**” อันเป็นที่ทำอาหารมาเรียก ก็พอคิดเห็นได้ คงเป็นเพราะจำนวนคนแต่ละสกุลมากบ้างน้อยบ้างเอาเป็นกำหนดยาก แต่สกุล ๑ คงต้องมีเรือนครัวไฟหลัง ๑ สำหรับทำอาหารกินด้วยกัน จึงเอาครัวเป็นหน่วย ด้วยประการฉะนี้ ก็การปกครองสกุลหรือครัว พอย่อมปกครองเป็นธรรมดา จึงเรียกผู้ปกครองขึ้นต้นว่า “**พ่อครัว**” (คนภายหลังเอาคำ “**พ่อครัว**” ไปเรียกหัวหน้าพนักงานทำอาหาร cook นั้น เป็นด้วยเข้าใจผิด) ต่อขึ้นมาถึงขั้นที่ ๒ อาศัยเหตุที่สกุลต่างๆ อันตั้งบ้านเรือนอยู่ในท้องที่อันเดียวกัน มักเป็นญาติพี่น้องเกี่ยวดองกัน จึงให้พ่อครัวคนใดคนหนึ่งเป็นผู้ปกครองสกุลทั้งหลายรวมกันเรียกว่า “**พ่อบ้าน**” ต่อขึ้นมาอีกชั้น ๑ หลายบ้านเช่นนั้นรวมกันเป็น “**เมือง**” มีกำหนดที่แผ่นดิน เป็นอาณาเขตปกครองขึ้นต้น เรียกผู้ปกครองว่า “**พ่อเมือง**” คงเป็นคนเกิดในสกุลชาวเมืองนั่นเอง แต่เมืองชั้นนี้เป็นเมืองน้อยต้องขึ้นต่อ

เมืองใหญ่ ต่อขึ้นไปจึงเรียกกันว่า “**เมืองชั้น**” ต่อขึ้นอีกชั้น ๑ ถึงเมืองใหญ่จะเรียกว่า “**เมืองออก**” หรืออย่างไรไม่ทราบแน่ แต่ผู้เป็นเจ้าของใหญ่ เช่น พระเจ้าแผ่นดินของประเทศ ตั้งให้มีผู้มาอยู่ปกครอง ผู้ปกครองเช่นนั้นเรียกว่า “**ขุน**” “ยกตัวอย่างดัง “ขุนสามชน เจ้าเมืองฉอด”

เรื่อง “ในหลวง-ในกรม” ยังไม่จบ จะได้นำมาเสนอท่านผู้ฟังต่อไปในคราวหน้า.

๓. ในหลวง-ในกรม (ต่อ) เมื่อคราวที่แล้วข้าพเจ้าได้นำเรื่อง “ในหลวง-ในกรม” ที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงบันทึกตอบปัญหาของพระยาอินทรมนตรีศรีจันทรมารมาบ้างแล้ว แต่ยังไม่จบวันนี้จึงขอนำมาเสนอท่านผู้ฟังต่อไปนี้ :

“ที่กล่าวในศิลาจารึกครั้งสุโขทัย บังคับบัญชาเหล่าเมืองน้อยที่เป็นเมืองขึ้นอย่างประเทศราชขึ้นต่อเมืองหลวง ต่อขึ้นไปก็ถึงเมืองหลวงที่พระเจ้าแผ่นดินปกครอง เดิมเรียก

พระเจ้าแผ่นดินว่า “พ่อขุน” เช่น พ่อขุนรามคำแหง แต่สังเกตในศิลาจารึกสุโขทัย เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า “พ่อขุน” เพียงรัชกาลพระเจ้ารามคำแหง รัชกาลต่อมาจารึกเรียก พระเจ้าแผ่นดินว่า “พระญา” หรือคำอื่นหาเรียกว่า “พ่อขุน” ไม่ เหตุใดจึงเลิกใช้คำ “พ่อขุน” ก็ดูเหมือนจะพอคิดเห็นได้ด้วยคำ “พ่อ” หมายความว่า “เป็นใหญ่ในสกุล” หรือถ้าว่าอีกอย่างหนึ่ง พ่อขุนเป็นใหญ่แต่ในไทยด้วยกัน เมื่อขยายราชอาณาจักรออกไปปกครองถึงบ้านเมืองของชนชาติอื่นๆ มีพระเกียรติยศสูงกว่าเป็นพ่อขุน น่าสันนิษฐานว่าจะใช้คำ “ขุนหลวง” หมายความว่า เป็นขุนใหญ่กว่าขุนอื่นทุกชาติทุกภาษา คือ “ราชาธิราช” แต่ไม่พบใช้คำ “ขุนหลวง” ในจารึกสุโขทัยก็ไม่กล้ายืนยันว่าจะเกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย แต่เมื่อถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา คำที่คนชอบพูดกันมักเรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า “ขุนหลวง” ถ้าคำนั้นเกิดขึ้นสมัยสุโขทัย อาจจะเอามาใช้ในกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อรวมเมืองเหนือกับเมืองใต้เข้าเป็นอันเดียวกันก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ตามในสมัยกรุงศรีอยุธยา เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า “ขุนหลวง” กันแพร่หลายมาจนตลอดสมัย เรียกพระเจ้าแผ่นดินที่ยัง

เสวยราชย์อยู่ว่า “ขุนหลวง” เรียกพระเจ้าแผ่นดินที่ล่วงลับไปแล้วด้วยเอาคำอื่นประกอบเข้าข้างท้าย ให้รู้ว่าพระองค์ไหน เช่นเรียกว่า “ขุนหลวงเสือ” “ขุนหลวงท้ายสระ” “ขุนหลวงบรมโกษฐ์” “ขุนหลวงหาวัด” และ “ขุนหลวงพระที่นั่งสุริยamarin” แม้พระเจ้ากรุงธนบุรี ก็เรียกกันว่า “ขุนหลวงตาก” เป็นที่สุด

คำว่า “ขุนหลวง” นี้ เป็นมูลที่ตัดเอาคำ “หลวง” ข้างท้ายไปประกอบใช้หมายความว่าเนื่องด้วยพระเจ้าแผ่นดิน เช่นว่า “คนหลวง” “ข้าหลวง” “เรือหลวง” หมายความว่าคน ข้าง และเรืออันเป็นของขุนหลวง แล้วพูดลดคำ “ขุน” ให้คงแต่ ๒ พยางค์ โดยสะดวกปาก เลยเกิดคำ “ของหลวง” หมายความว่า “สรรพสิ่งบรรดาซึ่งเป็นของพระเจ้าแผ่นดินแล้วใช้เลยไปโดยไม่สังเกตความถึง เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า “ของหลวง” คำนี้มีอยู่ในตำรากระบวนเสด็จประพาสซึ่งพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดให้ประชุมข้าราชการครั้งกรุงศรีอยุธยา ๒๐ คน ประชุมกันตั้งขึ้น (หอพระสมุดฯ พิมพ์ไว้ในหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ ๑๙) ในตำรานั้นเรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า “ของหลวง” เช่นว่า “ปลูกพลับพลา

เสด็จของหลวง” ดังนี้ เห็นจะใช้เรียกกันมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว”

เรื่อง “ในหลวง-ในกรม” ยังไม่จบอีกตามเคย จะได้นำตอนจบมาเสนอท่านผู้ฟังต่อไปในคราวหน้า.

๔. ในหลวง-ในกรม (ต่อ) ข้าพเจ้าได้นำเรื่อง “ในหลวง-ในกรม” ที่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงอธิบายตอบปัญหาที่พระยาอินทรมณตรีศรีจันทร์กุมารอดีตอธิบดีกรมสรรพากรทูลถามไป มาเสนอท่านผู้ฟังยังไม่จบ วันนี้จะได้นำตอนสุดท้ายมาเสนอท่านผู้ฟังดังนี้

“คำว่า “ในหลวง” ก็อยู่ในคำพวกเดียวกัน เห็นจะมาแต่ “ในวังขุนหลวง” หรือ “ในการของขุนหลวง” แล้วก็เลยเรียกหมายความว่าต่อไปถึงพระองค์พระเจ้าแผ่นดินตามสะดวกปากว่า “ในหลวง” อย่างเดียวกับคำว่า “ของหลวง” แต่สังเกตเห็นใน “หนังสือลัทธิธรรมนิยมต่างๆ ภาคที่ ๑๙” ซึ่งกล่าวมาแล้วอย่างหนึ่งที่ใช้คำเรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า “ของหลวง” มีแต่ในตำราที่แต่งครั้งกรุงธนบุรี ถึงตำราที่แต่งในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์

ใช้คำว่า “ในหลวง” ทั้งนั้น หาใช้คำ “ของหลวง” ไม่ อาจจะเป็นเพราะสั่งให้เลิกใช้คำ “ของหลวง” และใช้คำ “ในหลวง” แทนเมื่อสมัยนั้นก็ว่าได้

“อธิบายคำ “กรม” นั้น ได้กล่าวมาแล้วว่า คือคนหมู่หนึ่ง ซึ่งจัดให้มีผู้บังคับบัญชาต่างหากและมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน จะขยายอธิบายต่อไป ลักษณะ “กรม” นั้น เป็น ๒ ประเภทต่างกัน คือ กรมมีประจำประเภท ๑ กรมมีชั่วคราวประเภท ๑ กรมมีประจำนั้น เช่น กรมสรรพากรนอก และกรมสรรพากรใน หรือ กรมช่าง และกรมม้า เป็นต้น กรมประเภทนี้มีอยู่เสมอ ถ้าตัวเจ้ากรมว่างลง ก็ตั้งผู้อื่นเป็นแทนต่อไป กรมประเภทมีชั่วคราวนั้น คือ กรมที่พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้ตั้งขึ้นสำหรับให้เจ้านายพระองค์ใด พระองค์หนึ่งทรงบังคับบัญชา มูลเหตุที่เกิดกรมประเภทนี้ปรากฏในพงศาวดารว่า แรกมีขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ด้วยมีเจ้าฟ้าหญิงน้องนางเธอพระองค์ ๑ เจ้าฟ้าหญิงลูกเธอพระองค์ ๑ มีพระราชประสงค์จะเฉลิมพระเกียรติเจ้านาย ๒ พระองค์นั้น จึงโปรดฯ ให้จัดคนตั้งกรมขึ้นใหม่กรมหนึ่ง เจ้ากรมเป็น “หลวงโยธาทิพ” ให้เป็นบริวารขึ้นในสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอพระองค์นั้น คนทั้งหลาย

จึงเรียกเจ้าฟ้าหญิงพระองค์นั้นว่า “เจ้าฟ้ากรมหลวงโยธา-
ทิพ” ส่วนเจ้าฟ้าหญิงพระราชธิดา ก็โปรดให้ตั้งกรม
พระราชทานเหมือนกัน เจ้ากรมมีชื่อว่า “หลวงโยธาทพ”
คนทั้งหลายก็เรียกพระราชธิดาพระองค์นั้นว่า “เจ้าฟ้ากรม-
หลวงโยธาทพ” แต่นั้นมาก็เลิกตั้งพระนามเจ้านายตาม
ทำเนียบเก่า เช่นเป็น “พระราเมศวร” และ “พระบรมราชา”
เป็นต้น หรือว่าอีกนัยหนึ่ง คือเปลี่ยนประเพณีที่ให้เจ้านาย
ไปครองหัวเมือง เป็นให้มาปกครองกรมอยู่ในราชธานี การตั้ง
กรมเจ้านายจึงเป็นประเพณีสืบมาจนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
นี้ คำ “ในกรม” เดิมคงมีคำอื่นประกอบ เช่น “คนใน
กรมหลวงโยธาทิพ” หรือ “การในกรมหลวงโยธาทพ”
เป็นต้น เห็นจะเกิดแต่คนในกรมนั่นเอง เรียกกันโดยสะดวก
ปากแต่ว่า “ในกรม” โดยไม่จำเป็นจะต้องออกชื่อแล้วเรียก
เลยไปถึงเจ้านายซึ่งทรงบังคับกรมนั้นว่า “เสด็จในกรม”
อนุโลมตามคำที่เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า “ในหลวง” โดย
เห็นว่าเชิดชูพระเกียรติยศและเป็นการสะดวกปากด้วย ที่ว่า
กรมเจ้านายเป็นกรมตั้งชั่วคราวนั้น เพราะมีอยู่เพียงตลอด
พระชนมายุของเจ้านายพระองค์นั้นเท่านั้น พอสิ้นพระชนม์
แล้ว กรมนั้นก็เลิก ผู้คนในกรมโอนไปเข้าในกรมประจำหมด

เมื่อตั้งกรมพระราชทานเจ้านายองค์อื่น เจ้ากรมก็มีชื่อเป็น
อย่างอื่น เป็นกรมตั้งขึ้นใหม่ เว้นแต่บริวารของพระมหา-
อุปราช ซึ่งเรียกรวมกันว่า “กรมพระราชวังบวรสถาน
มงคล” ถ้าพระมหาอุปราชว่างมาสมทบรับราชการ
“ของหลวง” หรือ “ในหลวง” ถ้าทรงตั้งพระมหาอุปราช
ขึ้นใหม่ ก็ต้องกลับไปรับราชการอยู่ “ในกรม” พระราชวัง-
บวรสถานมงคล”

เท่าที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรง
อธิบายความเป็นมาของคำว่า “ในหลวง” และ “ในกรม”
นี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าในสมัยกรุงธนบุรี ยังใช้คำว่า
“ของหลวง” หมายถึงถึงพระเจ้าแผ่นดินอยู่ แต่ในปัจจุบัน
ใช้คำว่า “ในหลวง” แทน ความจริงคำว่า “ใน” ซึ่งเป็น
ภาษาเขมรนั้นก็แปลว่า “ของ” นั่นเอง อย่างเช่น พระเจ้า-
วรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลีพระวรชายาในสมเด็จพะ-
บรมโอรสาธิราชฯ สยามกุฎราชกุมาร ก็หมายความว่า เป็น
พระวรชายาของสมเด็จพะบรมโอรสาธิราชฯ สยามกุฎราช-
กุมารนั่นเอง.

๕. การเรียกพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าเราอ่านหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์แล้วจะพบว่าพระนามของพระเจ้า-แผ่นดินมีเรียกกันไปต่างๆ ทำให้ไม่ทราบที่ท่านมีหลักเกณฑ์อย่างไร บางพระองค์เหมือนกับมีสมญา หรือ “นิกเนม” ด้วย เช่น พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ พระที่นั่งสุริยามรินทร์ขุนหลวงหาวัด ฯลฯ เป็นต้น ต่อมาข้าพเจ้าได้มีโอกาสอ่านหนังสือที่พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ **ม.ร.ว. บัว สนธิวงศ์ และ ม.ร.ว. ธัญวาท สวัสดิกุล** เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ ซึ่งท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ได้กรุณานำมามอบให้ข้าพเจ้าเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ นี้เอง ได้พบบันทึกที่รับสั่งสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ประทานหม่อมราชวงศ์-สุนนชาติ สวัสดิกุล เรื่อง “การเรียกพระนามพระเจ้า-แผ่นดิน” ได้บอก “เหตุ” ที่ได้ถามปัญหาเรื่องนี้ก็เนื่องจาก **ม.ร.ว. สุนนชาติ สวัสดิกุล** รู้สึกว่า การเรียกพระนามพระเจ้า-แผ่นดินไทยนั้นสับสนมาก มีเรียกกันหลายอย่าง น่าจะมีหลักเกณฑ์อันใดอยู่บ้าง ท่านจึงได้ทูลถามสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพว่า การเรียกพระนามพระเจ้า-แผ่นดินไทยแต่โบราณมาจนทุกวันนี้มีหลักเกณฑ์อย่างไร และสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า

“การเรียกพระนามพระเจ้าแผ่นดินไทย พม่า มอญ มีวิธีเรียกคล้ายคลึงกัน อาจจำแนกออกเป็น ๑๐ อย่างด้วยกันคือ

๑. เรียกเวลาดำรงพระชนม์อยู่ โดยมากข้าแผ่นดินเรียกว่า ขุนหลวง พระเป็นเจ้า เจ้าชีวิต พระเจ้าแผ่นดินในหลวง ฯลฯ ในบานแผนกกฎหมายใช้ พระบาทสมเด็จพระบรม-บพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว

๒. เรียกตามชื่อเมืองที่ปกครอง โดยมากชาวเมืองอื่นเรียกว่า พระเจ้าอุทอง พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระเจ้าเชียงใหม่ พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าอังวะ พระเจ้ากรุงสยาม

๓. เรียกตามพระนามเดิม โดยมากชาวพื้นเมืองเรียกว่าพระร่วง พระยาอู่ พระเจ้ามังลอง พระเจ้ามังระ ฯลฯ

๔. เรียกตามพระนามในพระสุพรรณบัฏว่า พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลสุทนต์มิตีเทพยวงศ์-วงชาติศวรกษัตริย์ วรชัตติยราชินิกโรดม จาตุรันตมหา-จักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกราชมหาราชวิธาธิราชบรม-นาถบรมบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่

๕. เรียกตามพระนามที่ ถวายแต่ต้นราชวงศ์ว่า พระรามธิบดีพระสรเพชญ์ พระมหาธรรมราชา พระบรม-
ราชา ฯลฯ ที่ ๑, ๒, ๓ ตามลำดับ

๖. เรียกในราชการเมื่อล่วงรัชกาลแล้วว่า พระบรมโกศ-
พระพุทเจ้าหลวง และสมเด็จพระอัยกาโดยลำดับ

๗. เรียกตามปากตลาดเมื่อล่วงรัชกาลแล้วว่า
ขุนหลวงเสือ ขุนหลวงทรงปลา ขุนหลวงหาวัด ขุนหลวงขี่เรือน
และพระเจ้าเฉลยตองอู

๘. เรียกพิเศษเพิ่มพระเกียรติยศว่า พระเจ้าช้างเผือก
พระมหาจักรพรรดิ พระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าทรงธรรม
พระนเรศวร พระนารายณ์ พระปิยมหาราช ฯลฯ

๙. เรียกตามลำดับก่อนหลังในราชวงศ์ ว่า แผ่นดินต้น
แผ่นดินกลาง ฯลฯ

๑๐. เรียกตามนามพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นอุทิศถวายว่า
พระพุทธรูปยอฟ้าจุฬาลงกรณ์ และ พระพุทธรูปเลิศล้ำกาลยล.

ภาษาไทยไขขาน

ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

ระหว่างเวลา ๑๘:๔๐ - ๑๘:๔๕ น.

ทุกวัน วันวันอาทิตย์กับวันธรรมสวนะ

ชุดที่ ๔๗

๑. มหาราช ในคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ
๒๐๐ ปี เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๕ นั้น ประชาชนชาวไทยและรัฐบาล
ไทยได้ถวายพระนาม “มหาราช” เป็นการเทิดพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ตอนแรกก็เป็น
“พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้ามหาราช” แต่เมื่อ
ประชาชนได้ทักท้วงว่าทำไมจึงได้ตัดพระปรมาภิไธยของ
พระองค์ท่านเหลือเพียง “พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า”

เท่านั้น คำว่า “จุฬาลงกรณ” หายไปไหน ในที่สุดรัฐบาลก็ยอมเปลี่ยนเป็น “พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช”

คำว่า “มหาราช” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า the Great เช่น Napoleon the Great เราก็ก็นำว่า “พระเจ้า-นโปเลียนมหาราช” หรือ Asoka the Great เราก็ก็นำว่า “พระเจ้าอโศกมหาราช” ที่เราถวญคำว่า “มหาราช” แต่พระมหากษัตริย์บางพระองค์นั้น เราเอาแบบฝรั่งใช้ไหม ในเรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชวรนายกฯ ได้ทรงมีบันทึกกับสิ่งประทานหม่อมราชวงศ์สุนทรชาติ สวัสดิทูลเกล้าฯ ถวายดังนี้

คำว่า “มหาราช” ว่าโดยคำ “ราช” ว่า เกิดเป็นเจ้า เช่น ราชกุมาร เป็นต้น หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ในหมู่ “ราช” คือ พระเจ้าแผ่นดินเหตุไรหนังสือเก่าจึงเรียกพระนารายณ์ว่า “มหาราช” ไม่รู้ โดยหลักฐานนี้กดู พระนารายณ์เป็นนารายณ์ราชกุมารมาแต่แรก เสวยราชย์แล้วดูเหมือนเรียกพระศรีสรรเพชญ์ แต่นิยมเรียกตามพระนามเดิม “มหาราช” ดูเหมือนจะเพิ่มขึ้นเมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่ไม่ได้หมายถึง มหาราช ที่แปลว่า “the Great” มหาราชที่แปลว่า

“the Great” นั้นเพิ่งมาใช้กันในกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง การที่ฝรั่งเขาใช้ของเขา เขามีหลักอย่างหนึ่ง เขาเรียกพระเจ้าแผ่นดินนั้น เขาไม่ได้ให้พระนามพิเศษเขามี Christian Name เป็นต้นว่า องค์หนึ่งชื่อ Peter เป็นพระเจ้าแผ่นดิน แล้วอีกองค์หนึ่งชื่อ Peter อีก ลักษณะจะเรียกชื่อให้ผิดกันตามแบบฝรั่งใช้หลายอย่าง แต่ใช้คุณศัพท์เป็นเครื่องช่วย บางทีก็เป็น Peter ที่ ๑ ที่ ๒ ฯลฯ George ที่ ๑ ที่ ๒ จนถึงที่ ๖ โบราณเก่าขึ้นไปก็มี Richard the Lion Heart เพื่อให้ผิดกับ Richard ที่แล้วอย่าง Frederick the Great ก็คือ Frederick ที่ ๒ แต่คำที่มีเกียรติคุณรุ่งเรือง จึงเป็น the Great คล้ายคำ “มหา” ของเรา แต่เราเพิ่งเอามาใช้

“ว่าถึงยศพระเจ้าแผ่นดินไทย” หนังสือเก่าอย่างกันสุดซึ้ง ไปดูรายต้นเรื่องย่อพระเกียรติต่างๆจะเห็นได้ พระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์เรียก “ราชาธิราช” ทั้งนั้น คือเป็นเจ้าของเจ้า เท่ากับคำว่า Emperor คำ Emperor ที่จริงเป็นยศ เช่น Emperor William ที่ ๑ ที่เป็น Kaiser เดิมเป็น King of Prussia เมื่อเป็น Emperor แล้วอยากให้เรียกว่า William the Great แต่ไม่มีใครเรียก เลยไปให้ชื่อ

เรียกว่า Kaiser Wilhelm der Gross หมายถึง William the Great”

เรื่อง “**มหาราช**” ยังไม่จบ จะได้นำมาเสนอท่านผู้ฟังต่อในคราวหน้า.

๒. มหาราช (ต่อ) เมื่อคราวที่แล้ว ได้นำเรื่อง “**มหาราช**” ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า the Great ที่ต่อท้ายพระนามพระมหากษัตริย์ เช่น Asoka the Great เราก็แปลว่า “พระเจ้าอโศกมหาราช” นั้น ต่อมาเราก็นำมาใช้กับพระเจ้าแผ่นดินไทยบ้าง **ทั้งๆที่พระนามของพระเจ้าแผ่นดินไทยแทบทุกพระองค์มีคำเช่น “ราชาธิราช”** ซึ่งมีความหมายยิ่งใหญ่มากว่า “**มหาราช**” อยู่แล้ว เรื่องนี้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงมีบันทึกกับสั่งประธานหม่อมราชวงศ์สุมนชาติสวัสดิกุล ไว้ ดังได้นำมาเสนอท่านผู้ฟังตอนหนึ่งแล้ว วันนี้ขอนำตอนที่เหลือมาเสนอท่านผู้ฟังดังนี้

“เมื่อจะถวายพระนาม “**ปิยมหาราช**” แต่พระพุทธเจ้าหลวง ได้ปรึกษากันเห็นพ้องว่า พระพุทธเจ้าหลวงมีอภินิหารผิดกับพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นๆในบาง

ประการ คือทำนุบำรุงเปลี่ยนแปลงการปกครองให้บ้านเมืองเจริญยิ่งในทางวัฒนธรรม คือ Civilization (คำว่า Civilization นี้เดิมเรียกกันว่า **อารยธรรม** แต่ดูเป็นของแขกไปสู้ “วัฒนธรรม” ไม่ได้ คำว่า วัฒนธรรมเหมาะสมดี แต่ไม่ใช่ Culture) พระคุณสมบัตินี้ยากจะหาพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นเสมอได้ เป็นพระคุณสมบัติที่เด่นชัด ใครๆก็เถียงไม่ได้ อีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าหลวงเสวยราชย์นานกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นๆในพงศาวดาร อันนี้เป็นตัวเหตุว่าควรจะเฉลิมพระเกียรติยศเป็นพิเศษด้วยอย่างใดอย่างหนึ่ง หาใครอื่นจะทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญเร็ว และเสวยราชย์นานทั้งสองอย่างมิได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จะถวายพระนามว่าอะไรจึงจะดี

“สมัยก่อนใช้ “**ราชาธิราช**” แต่ก็ใช้กันจนเพื่อจะเรียกพระเจ้าช้างเผือก ก็ดูธรรมดา ช้างเผือกก็มีถึง ๑๒-๓๓ ตัว ใครจะได้พระนามพิเศษให้สมกับพระคุณพิเศษของพระองค์ และจะได้เป็นความจริงอยู่ชั่วกัลปาวสาน ที่สุดลงมติว่า ให้ถวายเป็น “**พระปิยมหาราชเจ้า**” เป็นมติดีที่มหาชนทั่วประเทศรับรอง เพราะเป็นที่รักของมหาชนจริงๆ ไม่ใช่จะเป็นที่บุคคลคณะหนึ่ง พวกหนึ่งนั่งพร้อมกัน ชี้เอาตามใจตัว

เป็นด้วยคนทั้งหลายยินยอม เพราะเขาเห็นว่าเป็นจริง พระเจ้าแผ่นดินเชียงใหม่มักเรียกกันว่า “**มหาราช**” ที่สำคัญมีท้าวลกและท้าวบุญเป็นต้น”

คำว่า “**มหาราช**” หรือ “**มหาราชา**” นั้นก็แปลว่า พระราชาผู้ยิ่งใหญ่ ในประเทศอินเดียสมัยก่อนมี “**มหาราชา**” อยู่มากมาย ที่อาณาจักรศรีวิชัยสมัยโบราณก็มี “**มหาราชา**” เช่นกัน คำว่า “**มหาราชา**” จึงไม่รู้มีความหมายอะไรนัก ผู้ปกครองแคว้นใหญ่ๆ ก็เป็น “**มหาราชา**” ได้ แม้แต่คำว่า “**มหาราช**” ที่เคยใช้ๆ กันมาในพงศาวดารไทยก็ดูจะมีน้ำหนักน้อยกว่า the Great ในภาษาอังกฤษ ที่ไทยเราเคยใช้คำว่า “**ราชาธิราช**” นั้นดูจะมีน้ำหนักมากกว่า “**มหาราช**” คำว่า the Great อยู่หลังพระนามพระมหากษัตริย์เท่านั้น จึงจะแปลว่า “**มหาราช**” แต่ถ้าอยู่หลังชื่อนักปราชญ์หรือนักปรัชญาบางท่านซึ่งมิได้เป็นพระมหากษัตริย์ จะแปลว่า “**มหาราช**” ไม่ได้ เช่น Albert the Great ซึ่งเป็นนักปรัชญาในสมัยกลาง เราก็แปลกันว่า “**อัลเบิร์ตผู้ยิ่งใหญ่**” ถ้าคนไม่เคยเรียนปรัชญาอาจคิดว่าเป็นพระมหากษัตริย์ และอาจแปลว่า “**พระเจ้าอัลเบิร์ตมหาราช**” ก็ได้ ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นกษัตริย์

ของประเทศใด เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาในการแปล ท่านจึงนิยมเรียกนามตามภาษาละตินว่า Albertus Magnus (อัลเบอร์ตัส มักนุส) มากกว่า.

๓. **ก่อน-หลัง, หน้า-หลัง** คำไทยๆ เรา ซึ่งเราคิดว่าไม่ค่อยมีปัญหา นั่น บางทีก็มีปัญหาเหมือนกัน โดยเฉพาะคำบางคู่ ซึ่งตามปกติเราเข้าใจว่ามีความหมายตรงกันข้าม แต่ในเวลานำมาใช้จริงๆ บางทีกลับมีความหมายอย่างเดียวกันก็มี เช่น คำว่า “**ก่อน**” กับ “**หลัง**” และ “**หน้า**” กับ “**หลัง**” เป็นต้น

จะขอกล่าวถึงคำว่า “**ก่อน**” กับคำว่า “**หลัง**” คู่แรกเสียก่อน

คำว่า “**ก่อน**” พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้ความหมายไว้ดังนี้ “**ว. เดิม, เริ่ม, ลำดับแรก, เช่น แต่ก่อน, ใช้ประกอบหลังคำนามบอกเวลา หมายความว่า ล่วงมาแล้ว เช่น วันก่อน เดือนก่อน, ถ้าใช้ประกอบหน้าคำนามบอกเวลา หมายความว่า ยังไม่มาถึง เช่น ก่อนเที่ยง, ใช้ประกอบหลังคำกริยา บางกรณีหมายความว่า ให้ระงับ**